

DZSINGISZ KÁN

A bölcsesség kulcsa

Fordította, jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátta :

Dr. Obrusánszky Borbála

Második, bővített és javított kiadás

Mikes International

Hága, Hollandia

2008.

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The book can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070

ISBN-13: 978-90-8501-128-6

NUR 692

© Mikes International 2001-2008, Obrusánszky Borbála 2005-2008, All Rights Reserved

A KIADÓ ELŐSZAVA

Ma megjelentettük Dzsingisz kán *A bölcsesség kulcsa* című könyvét, amelyet dr. Obrusánszky Borbála fordított mongol eredetiből és látta el jegyzetekkel, illetve magyarázatokkal. A mű első kiadása, hagyományos formátumban 2005-ben jelent meg a Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó gondozásában.

A Bibliotheca Mikes International könyvkiadásunk keretében az alábbi kötetek jelentek meg eddig a Hungarologia sorozatban:

1. MARÁCZ, László: HUNGARIAN REVIVAL — Political Reflections on Central Europe
2. MARÁCZ, László: MAGYAR ÚJJÁSZÜLETÉS — politikai elmékedések Közép-Európáról
3. OBRUSÁNSZKY, Borbála (szerk.): A MAGYARSÁG EREDETÉNEK NYELVÉSZETI KÉRDÉSEI
4. TÓTH, Alfréd & BRUNNER, Linus : RAETIC — AN EXTINCT SEMITIC LANGUAGE IN CENTRAL EUROPE
5. TÓTH, Alfréd : ARE ALL AGGLUTINATIVE LANGUAGES RELATED TO ONE ANOTHER?
6. TÓTH, Alfréd : ETRUSCANS, HUNS AND HUNGARIANS
7. TÓTH, Alfréd : ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF HUNGARIAN
8. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN AND ESKIMO-ALEUT — with Paleo-Siberian Cognates
9. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN, SUMERIAN AND EGYPTIAN — HUNGARIAN, SUMERIAN AND HEBREW — Two Addenda to 'Etymological Dictionary of Hungarian' (EDH)
10. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN-MESOPOTAMIAN DICTIONARY (HMD)
11. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN, SUMERIAN AND INDO-EUROPEAN — Third Addendum to 'Etymological Dictionary of Hungarian' (EDH)
12. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN, SUMERIAN AND PENUTIAN — Second Addendum to 'Etymological Dictionary of Hungarian' (EDH)
13. TÓTH, Alfréd : HUNGARO-RAETICA
14. TÓTH, Alfréd : HUNGARO-RAETICA II.
15. TÓTH, Alfréd : HUNNIC-HUNGARIAN ETYMOLOGICAL WORD LIST
16. TÓTH, Alfréd : IS THE TURANIAN LANGUAGE FAMILY A PHANTOM?
17. TÓTH, Alfréd : SUMERIAN, HUNGARIAN AND MONGOLIAN (INCLUDING AVARIC)
18. TÓTH, Alfréd : THE COMMON MESOPOTAMIAN SUBSTRATE OF HUNGARIAN AND BASQUE

Hága (Hollandia), 2008. augusztus 20.

MIKES INTERNATIONAL

PUBLISHER'S PREFACE

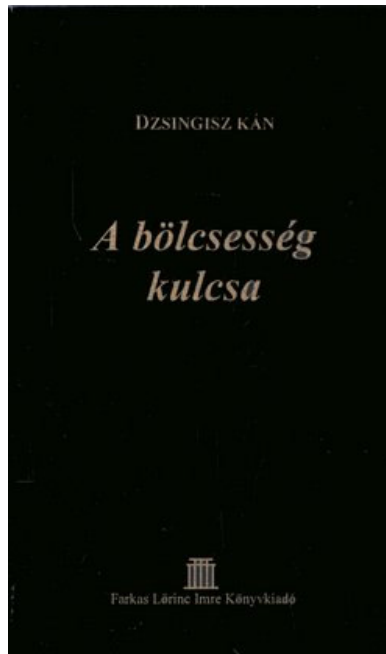
Today we publish electronically the work entitled '*THE KEY OF WISDOM*' by Genghis Khan, which was translated from the original and complemented with commentaries and notes by dr. Borbála Obrusánszky. The first version of this book in traditional book format was published by the publishing house Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó in 2005.

Other works within our Hungarologia section include:

1. MARÁ CZ, László: HUNGARIAN REVIVAL — Political Reflections on Central Europe (in English)
2. MARÁ CZ, László: HUNGARIAN REVIVAL — Political Reflections on Central Europe (in Hungarian)
3. OBRUSÁ NSZKY, Borbála (ed.): LINGUISTIC ISSUES OF THE ORIGIN OF HUNGARIANS (in Hungarian)
4. TÓTH, Alfréd & BRUNNER, Linus : RAETIC — AN EXTINCT SEMITIC LANGUAGE IN CENTRAL EUROPE (in English)
5. TÓTH, Alfréd : ARE ALL AGGLUTINATIVE LANGUAGES RELATED TO ONE ANOTHER? (in English)
6. TÓTH, Alfréd : ETRUSCANS, HUNS AND HUNGARIANS (in English)
7. TÓTH, Alfréd : ETYMOLOGICAL DICTIONARY OF HUNGARIAN (in English)
8. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN AND ESKIMO-ALEUT — with Paleo-Siberian Cognates (in English)
9. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN, SUMERIAN AND EGYPTIAN — HUNGARIAN, SUMERIAN AND HEBREW — Two Addenda to 'Etymological Dictionary of Hungarian' (EDH) (in English)
10. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN-MESOPOTAMIAN DICTIONARY (HMD) (in English)
11. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN, SUMERIAN AND INDO-EUROPEAN — Third Addendum to 'Etymological Dictionary of Hungarian' (EDH) (in English)
12. TÓTH, Alfréd : HUNGARIAN, SUMERIAN AND PENUTIAN — Second Addendum to 'Etymological Dictionary of Hungarian' (EDH) (in English)
13. TÓTH, Alfréd : HUNGARO-RAETICA (in English)
14. TÓTH, Alfréd : HUNGARO-RAETICA II. (in English)
15. TÓTH, Alfréd : HUNNIC-HUNGARIAN ETYMOLOGICAL WORD LIST (in English)
16. TÓTH, Alfréd : IS THE TURANIAN LANGUAGE FAMILY A PHANTOM? (in English)
17. TÓTH, Alfréd : SUMERIAN, HUNGARIAN AND MONGOLIAN (INCLUDING AVARIC) (in English)
18. TÓTH, Alfréd : THE COMMON MESOPOTAMIAN SUBSTRATE OF HUNGARIAN AND BASQUE (in English)

The Hague (Holland), August 20, 2008

MIKES INTERNATIONAL

Szerző: Dzsingisz Kán, Obrusánszky Borbála

Kiadó: Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó

Kiadás éve: 2005

Oldalszám: 91

ISBN-13: 9789639428447

ISBN-10: 9639428442

TARTALOMJEGYZÉK

A Kiadó előszava.....	III
Publisher's preface	IV
A bölcsesség kulcsa tanítás	1
Dzsingisz kán élete (1162-1227).....	2
Dzsingisz kán öröksége	5
Ősök tisztelete — zászló kultusz.....	7
A nagykán öröksége a források alapján.....	11
Bölcsesség kulcsa.....	14
Irodalomjegyzék	16
<i>A BÖLCSESSÉG KULCSA</i>	<i>18</i>

A bölcsesség kulcsa tanítás

A mongol történeti irodalom egyik páratlan emléke a Bölcsesség kulcsa című verses tanítás, mely a kutatók véleménye alapján valószínűleg még Dzsingisz kán korából maradt ránk. A műről a Yuan-dinasztia korában (1270-1368) készülhetett írásos változat, azon kívül a pusztai törzsek között több évszázadon keresztül szóbelileg is öröklődött az ősök tanítása, majd később, amikor az írásbeliség elterjedt és megnőtt a történetek feljegyzésének fontossága a mongolok körében, akkor a mű, többféle meglévő változatát az írástudó buddhista szerzetesek írásban is megörökítették.

A jeles művet a külföldi kutatók a 19. század második felétől fedezték fel, azóta a műről néhány elemző publikáció látott napvilágot. N. Sz. Jahontov szerint a Szentpétervári „Keleti Intézet” könyvtárában a mű mintegy húszféle változatát tárolják. A belső-mongol Szarantuja kutató az ottani irattárakban tizenkét változatot talált. Mongóliában a 20. század elején kétszer nyomtatták ki Dzsingisz kán tanítását, majd C. Damdinszüren egyesítette a meglévő változatokat, és azt adta közzé 1959-ben.

A mongóliai rendszerváltás után néhány mongol kutató ismét közreadta a művet cirill betűs változatban, azért, hogy a régi mongol írást nem ismerők is el tudják olvasni birodalomalapító ősük tanításait.

A mű ujjur-mongol és cirill betűs, egységes változata 2002-ben jelent meg ismét Ulánbátorban, S. Csojmaa közreműködésével, aki azért döntött a két változat megjelentetése mellett, hogy az ujjur-mongol írást a mongolista kutatók fel tudják használni, a cirill betűs változatot pedig a mongolok minél szélesebb körben tudják elolvasni. (Sajnos, a mai napig a mongolok jelentős része nem ismeri a régi írást, hiszen annak használatát megtiltották 1941-ben.)

A nevezett művön kívül a korabeli mongol bölcs mondások, példázatok sora található az Erdeni-jin Tobcsi (Drágakő Foglalat) valamint az Altan Tobcsi (Arany Foglalat) nevű 17. századi mongol krónikában. Azokban már a szerzők a korabeli szóbeli hagyományokat is feljegyezték, közülük a nagykán fiaihoz, tanácsadóihoz szóló bölcsességeket. Ezek jól illeszthetők a Bölcsesség kulcsa tanítás formájához és stílusához. Bár a feljegyzett tanítások nagyságában nem hasonlítható a mongolság legnagyobb korai alkotásához, a 13. században íródott *Mongolok titkos történetéhez*, de annak jó kiegészítését adja, hiszen mindkettőben a korabeli mongol bölcséleti kérdések, tanítások, példázatok legszebb példái olvashatók.

Dzsingisz kán élete (1162-1227)

Dzsingisz kán portréja, amelyet egy kínai művész készített a birodalmi udvarban. A képet jelenleg Taiwan-on, a Nemzeti Palota Múzeumban őrzik.

(A kép a Wikipedia oldaláról származik, s ezért a *public domain* része. — Mikes International Szerk.)

Dzsingisz kán élete és tevékenysége évszázadok óta foglalkoztatja a tudósokat, a világ keleti és nyugati féltekén egyaránt. A mongol uralkodóról viszonylag bő információval rendelkezünk, mert már a birodalmi kancellária feljegyezte legfontosabb rendeleteit, halála után, a 13. század közepén a nagykán életének legfőbb eseményeit, katonai győzelmeit, hadjáratait, de személyes életéről is fontos adatokat örökítettek meg a mongol krónikák, elsősorban a *Mongolok titkos története*. A perzsiai mongol uralkodók, az ilkánok udvarában élt írástudó, Rasid-al-Din „Dzsami-al-tavarih” munkája szintén belső, mongol forrásokon alapul, és az is a nagykán életével kapcsolatban nagyon fontos adatokat szolgáltat.

Az égi származásúnak tartott Dzsingisz kán mondai őse egy szürke farkas és egy rőt szarvas üdő volt, akik a krónikák szerint Burkan kaldunnál találkoztak és frigyre léptek.¹ A nagy birodalomalapító őseinek totemisztikus, állatösöktől való származtatása valójában az uralkodói dinasztia égi, nem közönséges származását volt hivatott bemutatni. Ennek eredete a szkítákhoz vezet minket, majd a hunokon át a mongolokig a hagyomány folyamatosan öröklődik egyik birodalomról a másikra. A *Mongolok titkos története* forrásmunka a továbbiakban feljegyezte Dzsingisz kán családfáját, amelyben a csodás történéseket, születéseket külön megemlégtették. Ezek közé tartozik a mongolok első igazi kánjának, Bodoncsar-nak a különleges születési legendája is. Anyja, Alan-koa asszony megözvegyült, és férje halála után három évvel még három fiúgyermeket szült. A történet szerint az asszony egy, a jurta tetőgyűrűjén bejövő, kutya alakú fénysugártól termékenyült meg. A legkisebb fiút Bodoncsar-nak nevezte el, aki a hamag mongolok őse lett.²

¹ *Mongolok titkos története* (továbbiakban: MNT) 1. A mongol törvények megtiltották a két totemös- szarvas és farkas-vadászatát.

² MNT 17.

Bodoncsar egyik útja során elrabolt egy állapotos nőt. Tőle származik a dzsadaran nemzetség, akinek hírhedt vezetője Dzsamuka volt. Bodoncsar utódai a bordzsiginek voltak. Ő volt a kelet-mongol Hentij-erdőségekben élő törzsek vezetője. Ezek a törzsek egységesültek, és a 11. században államot alapítottak, melynek első megválasztott kánja a bordzsinin Kabul, Ambakaj, majd Kutula volt. A kijat nembeli Jiszügej bátor, Dzsingisz kán apja, Kutula kán unokaöccse volt, aki örökölte ugyan a jogot a kánság vezetésére, de akkorra a szövetség darabjaira hullott, így Jiszügej bátor már nem lett megválasztott kán. A törzsi vezető egyébként a sztyeppén szokásos módon, rablás útján szerzett feleséget magának: testvéreivel útközben elrabolták egy merkit előkelő menyasszonyát, akik éppen az esküvőre utaztak a férfi családjához. Höelün, az elrabolt asszony lett Dzsingisz kán anyja. A mongolok nagykánja a tudósok meghatározása szerint a fekete ló évben, a nyár első havának 16-án telihold idején, délben született, ez a mai időszámítás szerint 1162. május 31-ét jelenti.³ Születésekor kezében egy vérrögöt szorongatott, amelyet a nagyra hivatottság jelének magyaráztak.⁴ Apja éppen akkor hozott egy foglyot haza, így annak a nevét, Temüdzsin-t kapta meg az újszülött. A fiút kilenc éves korában apja elvitte anyja nemzetségéhez, az olkunutokhoz, hogy menyasszonyt válasszon neki. Ősi szokás szerint a férj családja mindig az anya nemzetségéből választott asszonyt az utódoknak. Útközben Jiszügej az olkunuttal rokon hongirát nemzetségből származó Dej Szecsennel találkozott, aki felajánlotta, hogy nézzék meg lányát, Börtét. Dej Szecszen ragaszkodott Temüdzsinhez, mert egy csodás álom megjövendölte a kisfiú későbbi nagyságát. A két férfi megállapodott a két fiatal sorsáról, és Temüdzsin Börte családjánál maradt, hogy leszolgálja a menyasszony vételárát.

Hazafelé menet Jiszügej bátort a tatárok megmérgezték, és özvegye fiaival együtt maradt, szegényesen. Temüdzsint visszahívták a hongirátoktól. A törzsfő halálával a korábbi alattvalóik elköltöztek a törzsszövetség erős részeivel, a tajcsiudokkal. Az ifjú ekkor egyedül maradt. De nem adta fel. Testvéreivel, és néhány fogadott barátjával megkezdte a harcot népe visszaszerzéséért. Közben a férfivá érett Temüdzsin megkapta feleségül Börtét, annak ellenére, hogy nem szolgálta le a menyasszony árát, sőt gazdag hozományt is kapott a lány szüleitől, ami által gazdasági hatalma is megerősödött. A merkitek azonban a meggyengült kijatokon bosszút álltak és elrabolták Börtét. Ekkor Temüdzsin apja andájához, vagyis esküvel fogadott barátjához,⁵ a kereit Tooril kánhoz ment, és az esküdt barátság felújítását kérte tőle. A fejedelem szövetséget kötött a fiúval, közösen legyőzték a merkiteket, majd további hadjáratokban visszaszerezték Temüdzsin népét. A mongol törzsek ezért 1189-ben a hamag mongolok kánjává választották őt. Akkor vette fel a Dzsingisz/Csingisz, vagyis a Tenger népet egyesítő kán nevet, melyet a hunoktól kezdve minden nagy pusztai uralkodó viselt. (Több neves kutató szerint a hun shan-yu nem más, mint a Tengri kán kínai átírása)

Az új kán ekkor nagy terv megvalósítására készült: az összes jurtafalú népet kívánta saját fennhatósága alatt egyesíteni, ezért folytatta a pusztai harcokat. Több kisebb törzsszövetség vagy behódolt az új hatalomnak, vagy az új kán legyőzte őket. 1202-ben legyőzte egykori szövetségeseit, a hűtlenné vált Tooril kánt, majd 1204-ben hadjáratot indított a legerősebb fejedelemségnek számító najmanok ellen is. 1206-ra végleg egyesítette az összes mongol népet, és az év ősszel összehívott országgyűlés, a kuriltáj nagykánná választotta őt.

Dzsingisz kán életéről a birodalomalapítás után már keveset közöl az első mongol krónika, inkább rendelkezéseit, államszervezési tevékenységét mutatja be. Annyi bizonyos, hogy 1206. után a nagykán idejét államszervezéssel és katonáskodással töltötte. Börtétől született négy fiával,

³ Az Altan Tobcsi krónikában megadott születési dátum alapján régi asztrológusok állapították meg a megadott időpontot. 2002-ben ezt felülvizsgálták, és május 3-ra módosították. Néhány mongol kutató, így Dzs. Boldbaatar történész-akadémikus azonban nem fogadta el az időpontot, szerinte az helytelen.

⁴ MNT 59.

⁵ Magyarul legjobban a koma szóval tudjuk kifejezni az andaság lényegét.

Dzsocsi, Csagatáj, Ögödej és Toluj együtt több hadjáratot vezetett a letelepedett civilizációjú népek ellen. A külföldi krónikák a nagykánt öldöklő zsarnoknak állították be, aki népek tucatjait irtotta ki. A valóság azonban ennél jóval árnyaltabb. Egyrészt nem teljes népeket irtott ki, csak azokat, akik ellenszegültek neki. A meghódoltakat megjutalmazta, meghagyta régi kormányzatukat, csak adóval tartoztak a központi kincstár felé. A mongolok maguk igazságos és bölcs kagánnak tartják Dzsingiszt, akit utólag még a buddhista egyház is szentként tisztel: Vadzsrapáni, vagyis Visnu isten haragvó alakját tisztelik benne. A mongolok hódító háborúinak célját viszont nem sokan vizsgálták meg. Valószínűleg Dzsingisz nem kedvtelésből, hanem komoly gazdasági megfontolások miatt háborúzott élete döntő részében. Megszerezte a felügyeletet a nagy kereskedelmi utak felett, ezáltal a mongolok hatalmas bevételre tettek szert.

Dzsingisz maga csak a számára legjelentősebb harcban vett részt, így 1210-ben megtámadta a kínai államot. 1219-ben a közép-ázsiai muzulmánok elleni hadjáraton személyesen vett részt, majd utoljára az 1227-es tangut hadjáratot vezette, ez utóbbi volt élete utolsó útja, már az ostrom utolsó napjaiban haldoklott, és idegenben, tangut földön halt meg.

A nagykán személyes életéből a krónika kevés jelentős eseményt emel ki. Az egyik ilyen volt a Teb-tengri-nek nevezett fősámán Dzsingiszre gyakorolt befolyása, amit családtagjai csak akkor tudtak megakadályozni, miután a nagykán két testvérét, Kaszart és Otcsigint is a fősámán megalázta. Akkor Dzsingisz, engedve felesége és anyja szavának, Teb-tengri megbüntetését Otcsiginre bízta, aki birkózásban megölte a fősámánt.⁶

Dzsingisz kán „magánéletében” másik jelentős eseménye az volt, amikor fiai azon vetélkedtek, hogy ki nyeri el a nagykáni címet. A fiúk kérésének engedve Dzsingisz megjelölte utódját: harmadik fiát, Ögödejt, aki nem katonai vitézségével, hanem birodalomszervezési tehetségével tűnt ki testvérei közül. Dzsingisz fiait valószínűleg harcra tanította, akik közül legtehetségesebb hadvezérré a legidősebb Dzsocsi vált. A nagykán már 1206. után kisebb hadjáratok indításával, majd később a nyugati hadjárat vezetésével bízta meg. A nagykán fiait a legyőzött népek nemes hölgyeivel házassította össze. Ögödejnek egy művelt najman asszonyt, Töregenét adta feleségül, Tolujnak a kereit uralkodó unkahúgát, a szintén művelt Szorkaktan-bekit. Dzsocsi anyja nemzetségéből házassodott, Csagatáj feleségéről nincs hír, valószínűleg ő is hongirat asszonyt kapott. A mongolok nagy uralkodójának döntését nagyban befolyásolta anyja, Höelün, illetve fő felesége Börte. Az asszonyok aktívan beleszóltak a birodalmi politikába, és megakadályozták a családjuk elleni viszálykeltést. A későbbiekben gyakori volt, hogy a kánok özvegyei irányították a birodalmat, hiszen a nomád gazdaságban férjük hadviselése idején az otthonmaradt nőké volt a felelősség.

Dzsingisz kán utolsó hadjáratát a Sárga-folyó környékén élő, fellázadt tangutok ellen vezette. Az idős, beteg Dzsingisz kán alig érte meg a győzelmet. Halálára többféle magyarázat van: legjobban elfogadott nézet szerint járványban halt meg. Sírjáról nem sokat írnak a források, a 17. századi Altan Tobcsi krónika csak annyit közöl, hogy több helyen, Burkan Kaldunon, vagy az Altaj-hegy északi részén, vagy a Hentij-hegység déli felén, egy Jeke Üteg nevű helyen temethették el.⁷ Halála, csakúgy, mint sírhelye találgatásokra ad okot azóta is. Feltételezik, hogy a nagykán járványban halt meg, míg az egyik mongol legenda szerint nászéjszakáján érte a halál, csakúgy, mint a hun Attilát. A mongolok nagy uralkodóját titokban temették el, helye máig ismeretlen. A Sárga-folyó nagy kanyarulatánál lévő Ordosban élők úgy tartják, hogy a tangutoknál elhunyt Dzsingiszt a közelben, tehát náluk helyezték örök nyugalomra. Jelképes sírját azóta is őrzik. Másik változat szerint, amit többek között Marco Polo is lejegyzett, ősei földjén, szülőföldjén, a Hentij-hegységben temették el.

⁶ MNT 246.

⁷ Altan Tobcsi, 146.

Dzsingisz kán öröksége

A vidéken élő mongol népek között máig élő hagyomány az első nagykán, Dzsingisz kán tanítása. Bár a 20. században, a kommunista uralom idején tilos volt beszélni a hős Dzsingisz tetteiről, de családi körben, valamint a tudósok között is titokban átöröklődtek ezen hagyományok, és a több száz éves kultusz megmaradt a hetven éves tiltás ellenére is. A Dzsingisz kán imádat mai mongóliai központja Északkelet-Mongólia Hentij megyei tajgás területére, Dzsingisz kán szülőhelyére koncentrálódik, amely helyekről a *Mongolok titkos története* krónika is megemlékezik. A nagykán által kijelölt áldozati helyhez, Burkan Kaldunhoz mongolok ezrei zárandokolnak el évente, de a hely egyben az állami ünnepek egyik fontos helyszíne is. Az elmúlt évtizedben a nagy előd tiszteletére számos emlékművet emeltek, ezen kívül Delgerhaan járásban, az egykori országgyűlés, valamint Dzsingisz kán téli palotája mellé hagyományosan jurtákból és faépületekből álló épületegyüttest emeltek, ahol minden év július végén ünnepséget, nádamot, szerveznek. A Dzsingisz kultusz másik központja a belső-mongóliai Ordosban van, ahol a történeti tudósítások szerint a nagykán betegségben meghalt.

A 20. század előtt Dzsingisz kán szellemi hagyatékát az egész mongolság ápolta, több helyen szentélyeket emeltek, amelyekben a mongol népek egységét jelképező kilenc fehér, és az ősi tiszteletnek örvendő, az Örökkévaló Eget, valamint Dzsingisz kán szellemét tartalmazó négy fekete jakfarkas zászlót tartották. Ebből csupán néhány emlék maradt meg a mai Mongólia területén. Dornogobi megye Szajnsand város Helytörténeti múzeumában található a szent fehér jakfarkas zászló. Otgoni Pürev, mongol sámankutató szerint egykoron a mai Dornogobi megye Bulgan járásában állt egy „Zászló templom”, amelyet zászlósok „tugcsi”-k őriztek. Utódaik máig élnek a megye Hövszgül járásában.⁸ 1785-ben maradt fenn egy tudósítás, mely arról szól, hogy a régi Szecsen kán megye Szaruul gün járásában, a Kerülen-folyó déli partján a fekete zászló tiszteletére alapítottak egy „Zászló templom”-ot, ahová a megye több járásából jöttek el imádkozni.⁹ Ömnögobi megye Hanbogd járásában a helyiek máig tisztelnek egy lyukat, amely a zászlónak volt fenntartva. B. Bajantogtoh volt polgármester szerint az a történet terjedt el erről a helyről, hogy élt egy zászlóőrző, de az a 19. században utód nélkül meghalt, ezért a zászlót Dandzan Ravdzsaa egyházfő a közeli kolostorba vitette, hogy az utódok számára megőrizze.¹⁰ A nyugati területek közül a Dzsaszaktu kán megyében, a Baatar wang járás Núr Hüré területen is Dzsingisz fekete zászlóját imádták, és a kultusz ápolására egy zászlóst állítottak.¹¹

A nagykán kultuszát a legősibb hagyományok alapján máig az Ordosban ápolják, ahol a hagyomány őrzői, a takilcsi-k (magyar megfelelője az áldozár lehetne) máig ismerik a legfontosabb áldozati imákat, az áldáskérő szövegeket és a nagykánt magasztaló énekeket. Ez a mesterség apáról fiúra szállt, jelenleg a harmincharmadik generáció örködik a nagykán szellemi örökségén. A történelmi hagyomány szerint Dzsingisz kán halála után a nagykán legjobb barátja, Boorcsi megesküdött, hogy megőrzi a nagy előd hagyatékát: mind az anyagi és szellemi kultúrát. Az előbbi a nagykán és feleségei által használt eszközöket jelentette, az utóbbi pedig a szóban megőrződött bölcs tanításokat, ősi mongol áldozati énekeket, himnuszokat. Régen nyolc fehér jurtában őrizték a nagykán által használt tárgyakat, lószerszámokat, fegyvereket, emellett feleségeik számára is felállítottak egy-egy jurtát, ahol ruháikat, ékszereiket őrizték. Arról is szól egy néphagyomány,

⁸ Purev, 2002. 165.

⁹ Purev, 2002. 164. A terület ma Hentij megyében van.

¹⁰ B. Bajantogtoh polgármester (Ömnögobi megye, Hanbogd járás) szóbeli közlése alapján.

¹¹ Purev, 2002. 166. A terület ma Góbi-Altaj megyében van.

hogy miért lett az Ordosz a nagykán kultuszának központja. Eszerint amikor Dzsingisz kán a tangutok ellen vonult, az Ordoszon, egy Bor Tolgoj nevű helyen ment keresztül. Ott elvesztette ostarát. A hagyomány szerint akkor azt mondta: „Ennek jelentése van. Halálom után ezen, a szarvast tápláló legelőn, vándormadarak költőhelyén széttört államomat élesszéték fel, akkor ez a vidék boldog lesz.”¹²

Dzsingisz kán hagyatékának őrzéséről viszonylag kevés írásos feljegyzés maradt, hiszen a hagyaték őrzői, a takilcsik, szóban örökítették át Dzsingisz kán tanításait generációról generációra. A történeti források egészen a 19. századig nem tudósítanak a nagykán kultusz központjáról, melynek egyik célja az volt, hogy megóvják a hagyatékot az idegen támadásoktól. Saraldai Ordoszbán élő tudós szerint a Dzsingisz jurta még a *Mongolok titkos történeténél* is titkosabb volt.¹³ A titkolózás oka az volt, hogy meg akarták őrizni a jurtaikat a rablók támadásaitól. A félelmet a történeti események visszaigazolták: miután a 19. századtól egyre több külföldi és belföldi tudósítás jelent meg a nagykán örökségének helyszínéről, szinte azonnal megjelentek a rablók, akik megrongálták és kifosztották a jurtaikat. A nagykán jurta mintegy nyolc évszázadig egy helyen maradt, de a II. világháború idején, a japán támadáskor féltő volt, hogy a hódítók elhordják a történeti emlékeket, ezért a darhatok a tibeti határvidékhez szállították az értékeket, ott vészelték át a háborús eseményeket. Jelenleg a kínai fennhatóság alatt álló területen egy hatalmas épületegyüttest emeltek a nagykán tiszteletére, amelyben őrzik a régi tárgyakat, és az év adott időszakában elvégzik a régi áldozatokat. A terület neve megmaradt: Edzsen Horoo-nak hívják.

¹² Közreadja: Saraldai, 2001. 46.

¹³ Saraldai, 2001. 9.

Ősök tisztelete — zászló kultusz

A zászló eredetével foglalkozó kutatók szerint az lehetett az egyik legősibb hivatali jelvény a társadalomba szerveződő nagycsaládok, nemzetségek vezetői számára. Azt hiányos források alapján nem lehet eldönteni, hogy pontosan hol és mikor alakult ki a zászló, hiszen azt már a közel-keleti ókori civilizációk is használták, azt azonban egyértelműen tudjuk, hogy mindenhol elsődleges jelentése hadijelvény volt,¹⁴ és a csata során a csapatmozgásokat irányították vele. Mivel a téma túl szerteágazó lenne, magam csak a pusztai népek történetében betöltött szerepével foglalkozom. A legősibbnek azon fajták tartoznak ide, amelyek fából, állatszörből, vagy madártollból készültek, később a zászlórúd tetejére díszeket és jelképeket tettek. Belső-Ázsiában nagyon elterjedt volt a szigony formájú dísz, melyet sokan tűz szimbólumnak is értelmeznek. Ezeket a szakirodalom proto-zászlónak, vagy vexilloid-nak hívja.¹⁵ Az eddigi kutatások szerint első szövetzászló a mai Kína területén jelent meg, és onnan terjedt tovább Indiába, Perzsiába, majd onnan jutott el a Római Birodalomba. A kínai források tudni vélik, hogy már a legendás Sárga császárnak, Huangdinak is volt ilyen hatalmi jelvénye.¹⁶ Legkorábbi zászlóábrázolás is Kínából maradt fent, Kr.e. 1500 körüli időből. Ekkor a források azt írják le, hogy lófarkas zászlókat voltak használatban.¹⁷ Majd később az uralkodói lobogó már szövetből készült, és a krónikák leírása alapján kísértetiesen hasonlít a magyar középkorban az Árpádok jelvényeként ismert úgynevezett Árpád-sávós zászlóhoz. A fehér hunoknál is hasonló zászlók voltak használatban, melyet belső-ázsiai hazájukból vittek magukkal.¹⁸

Ahogy a korai történetírók feljegyzéseiből tudjuk, már a szkítáknak is voltak zászlóik, melyeket valószínűleg selyemdarabra erősítettek, és egy magas rúdra erősítettek. Azon sárkányábrázolás volt. Az Erdélyben élő dákok, majd a rómaiak is átvették a sárkányos zászlók használatát, majd az római közvetítéssel került a középkori Európába.¹⁹ Littleton és Malcor itt még megjegyzi, hogy a sárkányos zászlók elterjedésében nagy szerepe volt azoknak a szarmata és alán harcosoknak is, akik Nyugat-Európában letelepedtek a római birodalom végén, és ott sok belső-ázsiai elbeszélést, és szokást hagytak örökölni, és azzal gazdagították a korai Európa műveltségét.²⁰ Kumorovitz az antik történeti forrásokra hivatkozva leírja, hogy a szkítáknak szarvasos zászlójuk is volt, a türköknél farkas fej dominált, míg a magyaroknál a turul volt rajzolva. Ugyanígy, a korai európai zászlókon is főleg állatábrázolások voltak elterjedve.²¹ A Qian Han shu 99 tekerce szerint Wang Mang ruházata, hátaslovai és kocsija is megfelelt az öt világtáj színeinek: a frontnál piros, utóvédnél fekete, bal szárnyánál kék, jobb szárnyánál fehér, és középen sárga. Ezek a színek, a mitikus, őskori császár színei is, ezért a századok parancsnokai zászlókat vittek olyan felirattal, amely azt hirdette, hogy ők a szent istenek teljhatalmú megbízottai.²² A Han uralkodó színek szerinti beosztása valószínűleg egykor a pusztai harcmodor átvétele volt, hiszen korábban a hunokról írták le ugyanezt a kínai források. Mint tudjuk, még a Kr.e. 4. században Wu ding volt az,

¹⁴ Kumorovitz 1954: 19.

¹⁵ Znamierowski, 2002. 8.

¹⁶ Znamierowski, 2002. 10.

¹⁷ Znamierowski, 2002. 10.

¹⁸ Aradi, 2005.

¹⁹ Kumorovitz 1954: 19.

²⁰ Littleton-Malcor, 2005. 43-44.

²¹ Kumorovitz 1954: 21.

²² Qian Han shu. 99. (Han-dinasztia története) DeGroot 2006. 339.

aki átvette a hun harci öltözetet és harcmódot, hogy szembe tudjon szállni a félelmetes északi ellenféllel. A Kr.e. 2. században Wu Di császár ugyanezre az „utánzásra” kényszerült, vagyis katonáit hun öltözetbe bújtatta, és átvette a hun harcászati egyéb elemeit is. Hasonlóan cselekedtek a frankok is, akik az avarok harci ruházatát és tárgyait vették át. Qian Han shu 94/b szerint Wang Mang a hunokat 15 részre osztotta fel, és többek között zászlós gyakorló lándzsával ajándékozták meg őket.²³

Már korán, a kínai forrásokban láthatjuk, hogy a zászlónak volt egy mögöttes jelentése is: az ősi hiedelem szerint abban lakott az ősök szelleme, éppen ezért azt nem volt szabad elhagyni, vagy az ellenség számára átadni. Ezt igazolja a Shi Ji kínai krónika 34. fejezete, amelyben arról van szó, hogy Yi, Wei fejedelme Kr.e. 662-ben csatába vonult a di-vel szemben. A fejedelem nem akarta cserbenhagyni a zászlóit, amiért még inkább vereséget szenvedett.²⁴ A töredékes tudósítások után igazából a mongol korból van a legtöbb feljegyzés, hogy milyen fontos szerepe volt a zászlóknak, sőt a nagy ős, Dzsingisz kán tiszteletét is összekapcsolták ezzel, és a mongol területen zászló-szentélyeket emeltek, ahol a nagykan fehér jakfarkas zászlóját tisztelték.²⁵ Mai napig a mongol hagyományban a zászló egyben az ősök szellemének lakóhelye, valamint a sereg látható szelleme és védelmezője,²⁶ amelyben mágikus erő lakozik. Éppen ezért nemcsak a nemzeti központokban, hanem szent helyeken, az obóknál zászlók kifüggesztésével áldoznak a hely szellemének. A tibeti buddhista kolostorok tetőzetének négy sarkán a mongolhoz hasonló fekete és fehér jakfarkas zászlók állnak, de Kelet-Tibet számos helyén fehér vászon zászlóknál végeznek régi szertartásokat a helyiek.

A hunokról elég sok forrásadatunk van, hiszen a kínaiak állandóan feljegyzéseket készítettek róluk, sőt a kínai hadsereg a hun katonaság felszerelését vette át. Ismert tény az, hogy a hunoknak különböző színű zászlóik voltak, amellyel az égtájat szimbolizálták.²⁷ A kínai források leírják azt is, hogy a hunok támadáskor égtájuknak megfelelő lovakkal és zászlókkal támadtak, amellyel jól tudták követni a harc során, hogy az adott csapattest merre mozog. Általában a harcászati négyféle színt használták: sárga, vörös, kék, fehér.²⁸ A hunok hadakozását átvevő kínaiak egyik kiváló hadvezére, Sun-zi művében a következő áll: „A vasdobok és az igazgatásra való zászlók az emberek fülinek és szeminek egyben hordozására valók. Éjjel vívott hadakozásban tüzeket és dobokat használj, nappal vívott hadakozásban pedig sok igazgatásra való zászlót.”²⁹ Azt a régi nézetet, mely szerint a zászlók a római birodalomból terjedtek el, elvethetjük, hiszen jóval korábban élt népek is használtak már hasonlókat. Ezt Kumorovitz is megerősítette, aki Vegetius római íróra hivatkozva, azt írta le, hogy a rómaiak ismerték és alkalmazták a barbárok jelzőmódjait.³⁰ Zászlók között kétféle terjedt el. Az egyik lándzsára erősített selyemszalag, szövet vagy vászon volt, amelyen a törzsi-nemzeti jelkép szerepelt. Ilyen zászlót találunk a nagyszentmiklósi kincsen, sőt Szent István király érméjén is. Másik pedig a fent említett proto-zászló, melynek örököse a mongol tug.

²³ DeGroot 2006: 343.

²⁴ DeGroot 2006: 34.

²⁵ Ilyen szentélyek még a 19. században is álltak. Obrusánszky, 2005. 254.

²⁶ Jelképtár, 1990. 241.

²⁷ Gernet 2001: 360.

²⁸ Mote 1999: 788.

²⁹ Szun-ce. VII: 27. In: Tokaji, 1998.

³⁰ Kumorovitz 1954: 19.

Ahogy már említettem, a szkítáknál, majd a szarmatáknál sárkányos zászlók voltak használatban. A hunoknak tartott xianyun nép pedig madaras zászlót használt. Később a magyar krónikák megemlítik, hogy a turulos hadi jelvény Attilától egészen Géza fejedelem uralkodásig a magyaroknál használatban volt.³¹ A másik fajta zászló, a tug szintén széles körben elterjedt a nomád népeknél. Ez állatfarokból: jakból és lóból készült, melyet egy rúdra erősítettek. Ilyenfajta zászlót használtak a bolgárok, mongolok és törökök, ahol a szó is megvan, sőt a kínaiak is átvették a szót, tu alakban.³² Clauson szerint a tug uralkodói jelvény, de pontos jelentését nem tudta meghatározni. Kasgari szerint a türk népeknél selyem zászlót jelentett.³³ A zászló nemcsak a hadászatban, hanem a közigazgatási felosztásban is szerepet kapott, például a mandzsuknál, ahol a hosun, vagyis a zászló fontos közigazgatási egység is volt. De gondoljunk csak a banner, vagy éppen a magyar zászlósurak kifejezésre is, amelyek szintén a zászlóból származnak.

A *Mongolok titkos története* utal arra, hogy egyik alkalommal milyen erőt képviselt a törzsi zászló felmutatása még asszonyi kézben is. Az erős törzsi vezető, Jiszüej bátor halála után a szövetséghez tartozó tajcsiuok és más törzsek elhagyták a központot, magára hagyva az özvegy Höelünt és kiskorú gyermekeit. Ekkor az asszony kitűzte a kilenc jakfarkas zászlót, és ezzel a tettel utoljára még összegyűjtötte férje népeinek nagy részét.³⁴ A korabeli források szerint a mongolság kétféle színű zászlónak — fehérnek és feketének — különleges tiszteletet tulajdonított. A régi feljegyzések szerint a fekete zászló tisztelete már a korai nomád államokban megjelent, Batszajhan a hunokhoz köti megjelenését. A mai hagyományban a négy fekete jakfarkas *tug* a harci zászló, mely előtt a mongolok térdet hajtottak, így tisztelegtek a nagykán lelke előtt.³⁵ Az észak-kínai szent hegyek gazdaszellemei között sok fekete harcosszellem van, ezek a kutatók szerint még akkor alakultak ki, amikor Észak-Kínát különböző nomád eredetű dinasztiák tartották uralmuk alatt, a 3-6 században.³⁶ Saraldai szerint a fekete zászló az Örökkévaló Kék Ég követe volt a korai mongol népeknél. A mongolista kutatók nagy része úgy véli, hogy a mongol birodalomban a „négy fekete zászló” egyértelműen harci jelkép volt, amely a négy égtájat jelképezte, és amikor kitűzték, akkor háborúba indultak. A fenti tudós szerint egy belső-mongol hagyomány szerint a fekete zászlóban Dzsingisz kán elődje, Ambakáj kán lelkét idézte meg, akit az ősi ellenség, a tatár nép megölt,³⁷ vagyis a lobogóban a mongol nagykán az elhunyt ős szellemét tisztelte. A fekete zászlónak az Ordoszban „kis áldozatot” végeznek, amelyet főleg nyáron, augusztus hónapban tartanak meg.

A kilenc jakfarkas fehér zászló a mongol állam egységének szimbóluma, melynek használata a *Mongolok titkos története* szerint már jóval Dzsingisz kán előtt megjelent. Maga Höelün asszony ezt a fajta zászlót tűzte ki jurtája előtt. Valószínűleg, ez volt a hamag mongol törzsszövetség egységes szimbóluma, mely később az egész mongol birodalom állami jelképévé vált. A kilences szám az egységet jelképezi, az a mongol számmisztikában 3x3, vagyis a tökéletes egység, a felső, égi erők jelképe. A zászlókat úgy helyezték el, hogy középen állt egy hatalmas, nagy fehér zászló, körülötte pedig nyolc kicsi. Isdzsanc történész-akadémikus szerint ezt a zászlót régen kánválasztás idején

³¹ Képes Krónika, 10. In: Bellus (ford.) 1986. 22-23. A szöveg a következő: „Attila király címere, amit pajzsán szokott viselni, egy turulféle madár volt, koronával a fején. Ezt a jelvényt viselték a magyarok a közös seregben mindig, míg magukat a közösség által irányították, egészen Toxun fia, Geycha fejedelem idejéig.” Az idézet egyben utal arra, hogy a turulos címer az egész Magyar közösség közös szimbóluma volt, a törzseknek vagy a nemzetségeknek bizonyára volt saját jelvénye is.

³² Mathews, 1978. 6511.

³³ Clauson, 1972. 464.

³⁴ MNT. 70.

³⁵ Saraldai, 2001. 15.

³⁶ Saraldai, 2001. 16.

³⁷ Saraldai, 2001. 16.

tűzték ki. A mongol népek közül a belső-mongol Silin-gol megyében élők, az ordosziak áldoznak a fehér zászló tiszteletére, de a Mongólia többségét alkotó halhákánál is megfigyelhető ezen hagyomány. A nyugat-mongolok között meglévő fehér zászló tiszteletéről B. Ja. Vlagyimircov orosz tudós számolt be a 20. század elején. A fehér zászló fontos egyesítő erő volt a mongol törzsekénél. A *Mongolok titkos története* arról tudósít, hogy amikor a nagykán egyesítette a nomád törzseket, akkor az Onon-folyó forrásánál kitzúta a fehér jakfarkas zászlót, és országgyűlést hívott össze. Az később a béke jelképe lett, az Ordoszbán annak mutatják be az ún. „nagy áldozatot”, az év meghatározott szakaszában. A fekete zászlóról a későbbi, 17. századi mongol krónikák a következőket írták: az Erdeni-jin Tobcsi krónika szerint a fekete zászlót Deluun boldog helyen, azaz Dzsingisz kán szülőhelyén tűzték ki.³⁸ Az Altan Tobcsiban feljegyzett esetben a mongolokkal rokon, de ellenséggé vált tajcsiut törzsek zászlója a három fekete zászló volt. Az Altan Tobcsi krónikában szereplő történet alapján Dzelme, Dzsingisz kán egyik legjobb hadvezére megölte a fekete zászlót tartó embereket, a zászlót elragadta, felvitte azokat egy magaslatra, a zászlót leszúrta, és velük hatalmas kört rajzolt.³⁹

Az Ordoszbán, a „Cagán Tolgoj Nansz” nevű helyen a harmadik fajta, úgynevezett tarka zászlót tisztelik, amelynek nagy áldozatot mutatnak be. Ez azonban nem közvetlen része a Dzsingisz kán kultusznak, mert az a tisztelet a nagykán öccsének, Kaszarnak szól, aki erős vitéz hírében állt, bár a mongol birodalom megalapítása után megromlott kapcsolatuk. A *Mongolok titkos története* említi egy ilyen fajta zászlót, azt Dzsingisz kán öccsének, Kaszarnak tulajdonítottak. Jelenleg a belső-mongóliai Ulancsab megye Muu-mijangat járásban megtaláljuk a fenti zászló tiszteletét. A tarka zászló már külsejében is különbözik a nagykán jelképétől, mert nem jak szőrből, hanem fehér és fekete pusztai ló sörényéből készül, és a csúcán a Göncölszekér csillagai láthatók.⁴⁰ A tarka zászlót Walter Heissig mongolista Dzsingisz kánnak tulajdonította, majd megjegyezte, hogy minden elhunyt mongol herceg tiszteletére imádhattak zászlót.⁴¹ Például hozta az utolsó dzsingiszida uralkodó, Ligden kán tiszteletét, amelyet a mai belső-mongol főváros, Höhhot mellett egészen a japán támadásig, 1937-ig gyakoroltak.⁴² Az ősi zászló kultusról ma már csak nagyon kevés adatot találhatunk a mai belső-ázsiai folklór anyagban, hiszen használata a kánságok megszűntével elenyészett, sőt a mongol kommunista rendszer üldözte a régi hit bármilyen gyakorlását, így a zászló tiszteletére tartott áldozatokat is betiltották. Azonban még néhány helyen, mint az ordoszi Edzsen horoo-ban lévő Dzsingisz kán palota modern épületeinél, a nagykán szimbolikus sírjánál máig elevenen él ez a hagyomány. Az ott élő ötszáz darhat család még a régi, buddhizmus előtti, régi mongol áldozati szertartásokat tartják meg. A mongolok előtt a pusztát korábban más lovas nomád népek uralták, ezért érdemes kitérni arra, hogy náluk milyen volt a zászló kultusz, és mi lehetett a jelentősége.

³⁸ Saraldai, 2001. 17.

³⁹ Altan Tobcsi, 210. In: Luvszandan, 1984. 362-364.

⁴⁰ Saraldai, 2001. 216.

⁴¹ Heissig, 1980. 84.

⁴² Heissig, 1980. 85.

A nagykán öröksége a források alapján

A mongol krónikák egyre több adatot tartottak érdekesnek közölni a nagykán halálával kapcsolatban. Valószínűleg azért, mert a népi emlékezetben és a nemesi családokban őrzött hagyomány kezdett feledésbe merülni, ezért az írástudók feljegyezték, nehogy elfelejtődjenek a fontos részek. Egyik ilyen a nagykán haláláról szóló rész. A *Mongolok titkos története* krónika még csak egy mondatnyi megjegyzést írt le róla. A 17. századi Altan tobcsi krónika már részletesen leírja, hogy a kán pontosan mikor halt meg, eszerint a vörös disznó év hetedik havának 12-én, hatvanhat éves korában „Istenné vált”.⁴³ „Arany holttestét” szekérre helyezték, és néhány vélemény szerint a Burkan Kaldunban, mások az Altaj hegy északi részében, vagy a Hentij-hegység déli részén temették el.⁴⁴ A krónikás hagyomány tehát mindenképpen a szülőhely környékét említi, mint lehetséges temetkezési helyet. Ezt valószínűsíti Z. Batszajhan régész, aki szerint a krónikában említett Altaj hegy nem a nagy, nyugati Altaj-hegység lehet, hanem a Hentij-megye déli részén húzódó kis hegyek valamelyike.⁴⁵

A 19. században összeállított Bolor Toli krónika szerint Dzsingisz kán halálakor, 1227-ben szivárvány húzódott az égen.⁴⁶ Amikor — a krónika szerint — holttestét koporsóba helyezték, akkor a kán legjobb barátja, Boorcsi azt mondta: „A Szent Úrral én kiskoromtól barátkoztam, kemény és lágy időben (jóban és rosszban) együtt voltunk, bár a kán fényes lelke rejtve maradt, de drágakőhöz hasonló testének én áldozni szeretnék.”⁴⁷ A krónika szerint Boorcsi-val a nagykán családjának tagjai egyetértettek, és beleegyeztek abba, hogy Boorcsi ápolja Dzsingisz kán örökségét.⁴⁸ Boorcsi esküjének szövege elevenen élt a mongol népek között, és az ő példáját követve más helyen is őriztek hagyatékat, például a Kelet-Góriban lévő Hamrijn Hijd kolostorban is. A 19. században élt Dandzan Ravdzsa egyházfő halála után legjobb tanítványa leírta esküjének szövegét, mely így szól: „Szent urunk, Dzsingisz kán amikor istenné vált, Boorcsi őrizte, Boorcsi vitéz tahlilcs-csá vált. Nojon kutuktu költőnk amikor istenné lett, Balcsincsojdzsoo én tahlilcs-csá válok.”⁴⁹

A nagykán hagyatékának őrzői — mint Hereed Saraldai szerint — a nagykán bálványösként való tisztelete már fia, Ögödej nagykán idején kezdődött, majd a kultuszt Kubiláj kán egységesítette. Dzsingisz kán unokája 1295-ben összegyűjtötte a nagyapja által használt tárgyakat, és azt nyolc fehér jurtában helyeztette el, és azok őrzésére védőket rendelt, a mongol katonaságból mintegy 500 családot, akiket darhan⁵⁰ rangra emelt, és előírta nekik, hogy utódaikkal együtt őrizzék Dzsingisz kán hagyatékát. A hagyomány szerint legtöbben a Boorcsi alá tartozó nyugati szárnyból jöttek, kisebb részük Mukulaj, vagyis a bal szárny területéről.⁵¹ Kubiláj kán meghatározta, hogy egy évben

⁴³ 1227. augusztus vagy szeptember hónapban.

⁴⁴ Altan Tobcsi, 266.

⁴⁵ Batszajhan, 2002. 123.

⁴⁶ Más források eljövendő kánok születésekor írják le ezt a szimbólumot.

⁴⁷ Bolor Toli, 422.

⁴⁸ Bolor Toli krónika, 422.

⁴⁹ Dornogobi megye, Szajnsand városban lévő Dandzan Ravdzsa múzeum. Kiállítási tárgy.

⁵⁰ A darhan méltóság eredete több évszázados hagyománnyal rendelkezik. Saraldai mongol kutató szerint a darhanok Dzsingisz kán testőrségének tagjai voltak. Vlagyimircov orosz kutató azt mondta, hogy a katonai arisztokrácia tagjai voltak.

⁵¹ Saraldai, 2001. 175.

a négy évszak során milyen áldozatot kell végezni a nagy ős tiszteletére. Az ötszáz család leszármazottai máig az Ordoszbán élnek, és egyik vélemény szerint azért nevezik őket sárga darhatoknak, mert Kubiláj parancsát sárga papírra írta.⁵² A darhatok közé nem kerülhetett olyan ember, aki Dzsingisz kán rokonságához, az Arany Nemzetséghez tartozott. Különböző rangokat kaptak a nagykántól, őket mentesítette a mindennapi teendő alól, arra külön szolgálókat rendelt a vidékre. A családok vezetői általában Boorcsi utódaiból származnak.

Bár a nagykának szánt áldozatokról a 13. századi külföldi utazók beszámoltak, de a helyet magát nem pontosították. A mongol uralkodók trónra kerülésük után ellátogattak a nagy előd ordoszi központjába, ahol esküt tettek.⁵³ Az Ordoszbán élő hagyomány szerint nem mindegyik uralkodó felelt meg a káni elvárásoknak, ezért azokat az Örök Ég megbüntette.⁵⁴ A 15. századi Altan Tobcsi krónikában megemlézték azt, hogy az ojrát Eszen tajsi tiszteletlenül viselkedett Dzsingisz kán nyolc fehér jurtájában, ezért az Ég büntetésből megbüntette: eleredt az orra vére és hirtelen meghalt. 1548-ban Daraszun kán akart lenni, ezért imádkozott elődje jurtájában, de végül az Ég akaratából mégsem lett kán. A források feljegyezték, hogy amikor az utolsó dzsingiszida uralkodó, Ligden kán a mandzsuk elől menekülve megállt az Ordoszbán, a nagykán jurtaí előtt megállt és esküt tett.

Néhány kései, 17. századi mongol krónikában szerepel a nagykán emlékhelye, mint „nyolc fehér jurta”. Később a központ az „Edzsen Horoo”, vagyis a „Gazda Központja” nevet kapta. Ebben kapott helyet Dzsingisz kán és Börte nagyasszony palotája, mellette állt a többi kiemelten fontos feleség, Hulán, Jeszűj és Jeszűgej asszony palotája, azok mindegyikét „Fehér Palotának” nevezték. Az itt végzendő évszakonkénti áldozatokat a mongol birodalmi korban íródott „Tíz erényű Tan Fehér Története” forrás őrizte meg. Eszerint „A tavasz utolsó, nőstény sárkány hónap 21-én Dzsingisz kán kilencvenkilenc kancáját megkötözve, fehér áldozatot hintette, ezért a tavaszi fehér nyáj ünnepét azon a napon végzik. A nyár közepén a ló havának 16-án a világ kultuszát, a széles nagy zászlót és kilencvenkilenc fehér tárgyat helyeztek el, ezért az utódok születéséért a nyári ünnepet azon a napon áldozatot végezzenek! Az őszi végső, kutya havának 12-én a hátasok lábszárát behajtják, ezért az őszi sirge ünnepet azon a napon végezzék! A tél középső, patkány havának újhold harmadikán Dzsingisz kán felszentelésének ünnepét tartották, ezért a tél kibírásának ünnepét azon a napon végezzék!”⁵⁵

Dzsingisz kán kultuszában az évszakonkénti áldozatokat, felajánlásokat az ősi sámánhit alapján végezték. Amikor a buddhizmus Mongóliában elterjedt, egyedül ezen a helyen hagyták érintetlenül az ősi hagyományokat, és a kánok egyedül ott hunytak szemet a véres áldozatok végzése felett. Senki sem merte a nagy ős kultuszát törvényileg megváltoztatni. A kultuszt ápoló darhan családok pedig annyira hűen őrizték Dzsingisz kán emlékét, hogy még az államvallássá tett buddhizmus sem tudta sem befolyásolni, sem megváltoztatni az ott zajló szertartások menetét. A darhanok áldozatos munkáját magasztalta B. Rincsen mongol költő, aki az 1960-as években ellátogatott az Ordoszbába, és megcsodálta, hogy mennyire érintetlenül megmaradtak ott az ősi hagyományok, áldozati formák, sőt a nagykánt magasztaló himnuszok.

A 17. században még egy próbatétel állt a nyolc fehér jurta őrzői előtt. Az országban egy idegen hatalom, a mandzsuk jelent meg, amely 1636-ban elfoglalta a déli mongol területeket, így az Ordoszt is. Mivel a mandzsuk szintén sámánhitűek voltak, és komolyan vették az ősök kultuszának tiszteletét, a mongolok számára engedélyezték a nagykán kultuszának ápolását, de azt szigorú ellenőrzés alá helyezték. A nyolc fehér jurta a külső-mongóliai ambanhoz tartozott. A mandzsuk

⁵² Saraldai, 1999. 175.

⁵³ Saraldai, 2001. 13.

⁵⁴ Saraldai, 2001. 13.

⁵⁵ Liu sui, 1984. 88.

uralkodók évi 500 lan ezüst járandóságot engedélyezték azért, hogy a darhanok el tudják végezni az áldozatokat.

Magáról az áldozati helyről csak a 19. század végén érkeztek az első külföldi tudósítások. Először Potanin orosz kutató utazott el a helyszínre, és alapos kutatást végzett a darhanok között az ott élő legendákról, és az áldozati szertartásokról. A 19. század végétől egyre több kutató kezdett érdeklődni Dzsingisz kán kultusza iránt, többek között a burját Dzs. Ceven, a vallon Antoin Mostaert misszionárius, majd a 20. század közepétől a mongol B. Rincsen és C. Damdinszüren.

Bölcsesség kulcsa

A mongol népek ősi hagyományának számít a lírai elbeszélési mód. Már a legkorábbi írásos emlékekben, a *Mongolok titkos történetében* láthatjuk, hogy versekbe szedték a szülői tanácsokat, az esküszövegeket, de a követi jelentéseket is. A trónra kerülő Dzsingisz kán is verses formában magasztalta leghűségesebb embereit. Ez azt mutatja, hogy a hagyomány nagyon korai időszakra nyúlik vissza, amiről azért nem alkothatunk pontos képet, mert nem állnak rendelkezésre írásos források. Annyi azonban bizonyos, hogy a 13. században lejegyzett krónikában már kialakult, egységes lírai hagyomány élt a mongolok között.

A mongol verses tanításokkal több kutató is foglalkozott, de többségük főleg a buddhista kor hagyományait gyűjtötte össze. D. Szodnomceren, mongol akadémikus viszont átfogó monográfiát írt a mongol irodalom történetéről, és annak egyik fejezetét ennek a műfajnak szentelte. Szerinte a 13-14. században, a mongol korban főleg az állam kormányzásáról, és a hősi magatartás formáiról szólt a legtöbb verses tanítás, melyek vélhetően a kagáni, esetleg nemesi udvarban keletkeztek, és az szóbelileg nemzedékről nemzedékre öröklődött.⁵⁶ A mongol krónikák elárulják azt is, hogy a mongol káni családokban az asszonyok is ismerték a kormányzás alapelveit, a pusztai politika legfontosabb elemeit. A mongol forrás többször is utal arra, hogy az asszonyok milyen példázatokkal látták el fiaikat, hogy azok megtanulják a legfontosabb uralkodói viselkedésmintákat. Elsőként Alan koa asszony tanítását jegyezték fel, miszerint öt fiának öt nyílvezzőket adott át egyenként, hogy törjék azt ketté. Mikor széttörték, akkor az öt nyílvezzőt egy csomóba fogva adta át, hogy azt is törjék el. Amikor azzal nem bírtak, az asszony elmondta a tanítás lényegét: „Fiaim, mind az öten egyazon anyaméhből jöttetek a világra. Ha külön-külön maradtok, mint az iménti öt nyílvezző, akkor akárcsak az egyes nyílvezzőket, bárki könnyen összetör benneteket. De ha csomóba kötött nyílvezzők módjára együtt, egy akaraton lesztek, ugyan ki boldogulna veletek egykönnyen?”⁵⁷ Az Alan koa asszony által elmondott, az egységről, egyetértésről szóló ősi nomád tanítás nyomai más forrásokban is fellelhetők. Wei shu kínai forrásban,⁵⁸ bolgár népmesében, valamint Bórbanszületett Konstantin művében is megtalálhatjuk a belső-ázsiai történet változatát.⁵⁹ Mindegyikben a következő: a szülő (apa vagy anya) nyílvezzőket ad fiainak, és kéri, hogy egyenként törjék el. Azt a fiúk könnyedén eltörik, amikor viszont kötegben kapják meg azt, már nem bírnak vele. Ekkor a szülő azt tanítja velük, hogy az összefogásban van az igazi erő, mert egyenként az ember gyenge, könnyen eltörhető.

A lent bemutatott forrás, valamint a 13-14. században keletkezett, és később lejegyzett „Tíz erényű Fehér történet” című krónika alapján a mongolok számára másik legfontosabb tanítás volt az „állam elsősége”, ami azt jelentette, hogy minden uralkodónak az államérdeket előtérbe kellett helyezni személyes érdekével, vágyaival szemben. A 17. századi Altan tobcsi krónika több helyen is említ erre példákat. Egyik történetben Dzsingisz kán megkérdezi fiaitól, hogy mi a legnagyobb boldogság életükben. Négyük közül Ögödej mondja azt, hogy legszebb dolog az országot irányítani és kormányzoni, amiért apja megdicsérte.⁶⁰ Ezzel próbálták igazolni, hogy miért harmadik fiára

⁵⁶ Cerenszodnom, 2002. 299.

⁵⁷ MNT. 22.

⁵⁸ Wei shu 101. 12. a Serruys, 1958.

⁵⁹ DAI 41. fejezet. Morávia című fejezetben. A leírás szerint Szfendoplokosznak, Morávia urának (arkhon) három fia volt, és ugyanúgy egyenként, majd kötegben adta oda a nyílvezzőket, majd nekik mondta el a belső-ázsiai eredetű tanítást az egység fontosságáról. In: Pauler-Szilágyi, 1900. 129-130.

⁶⁰ Altan tobcsi, 205.

hagyta a mongol birodalom vezetését. Valószínűleg tényleg Ögödej volt legtehetségesebb birodalomszervező, hiszen azt a korabeli dokumentumok is igazolják. Ő reformálta meg a postarendszert, a törvénykönyvet, kiegészítette, egyes vélemények szerint ő foglalta írásba a Dzsaszagot, valamint Karakorumot tette meg birodalmi fővárosnak.⁶¹

Dzsingisz kán tanításai között szerepel még az egyenesség, és a becsületesség tisztelete. A mongol krónikákban többször olvashatunk arról, hogy Dzsingisz kán megjutalmazta azon embereket, akik törvényes kánjukra nem emeltek kezét, az árulókat viszont példásan megbüntette. A könyörületeség gyakorlását és a segítőkész emberek megjutalmazását szintén többször említik a krónikák.⁶²

A mongol krónikákból azt is jól látható, hogy Dzsingisz kán nem döntött egyedül, hanem kikérte tanácsadóit, de elsősorban anyja, Höelün asszony, majd felesége, Börte tanácsait. Elképzelhető, hogy anyja hasonló tanácsokkal látta el, mint ami a lenti műben is szerepel.

A Bölcsesség kulcsa című tanításról a mongolisztikai kutatók közül többen írtak elemzést, ezért többfajta vélemény látott napvilágot keletkezéséről, eredetéről. A művet magát a 20. században kétszer is kiadták, majd a különböző változatokat C. Damdinszüren egyesítette és közzétette a „Mongol irodalom száz tudásának legjava” gyűjteményében. A mongol tudós szerint a mű egy része mindenképpen a nagykán tanítása lehetett, a forrás munka utolsó fejezetei azonban élesen elütnek az eredeti tartalomtól és stílustól, ezért azt Damdinszüren későbbi hozzátoldásnak vélte. Hasonló véleményen van D. Szodnomceren akadémikus, Damdinszüren tanítványa is, aki úgy véli, hogy a tanítás 293. sora utáni része későbbi, valószínűleg 17-18. századi pótlás, melyben sok, régi buddhista példázatokból vett idézetek találhatók.⁶³ A. Ocsir, mongol történész is elfogadta a Damdinszüren megállapítását, ő is a mű keletkezését a 13-14. századra helyezi.⁶⁴ G. I. Mihajlov, orosz kutató viszont éppen a buddhista példázatok előfordulása miatt a művet nem tartotta Dzsingisz kán tanításának, és ő a forrást a 17-18. századra datálta.⁶⁵ D. Cerenszodnom viszont úgy korrigálta Mihajlov megállapítását, hogy elismerte: a műben szereplő vallási témák már nem a korabeli (13-14. századi) állapotot, hanem a buddhizmus harmadszori elterjedését követő viszonyokat mutatja, amikor a vallás a kánok rendeletei révén egyeduralmukodóvá váltak a mongol népek között.⁶⁶ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szöveg többi része is kései lenne, sőt éppen a tanításban szereplő szavak, kifejezések is a szöveg régiségéről tesznek bizonyosságot.

⁶¹ Ezekről: MNT 279.

⁶² Csojmaa, S. 2006. 224-227.

⁶³ Cerenszodnom, 2002. 196.

⁶⁴ In: Ganbold, Dzs, 1992. 2.

⁶⁵ Mihajlov, 1969.

⁶⁶ A buddhizmus harmadik belső-ázsiai elterjedése a 16. század végétől figyelhető meg, miután a déli mongol területek ura, Altan kán 1578-ban megtiltotta a sámánhit gyakorlását és kötelezővé tette a buddhizmus felvételét birodalma népei között.

Irodalomjegyzék

ARADI, Éva

2005. A hunok Indiában. Hunidea, Budapest.

BATSZAJHAN, Zagd

2006. A hun népek története. Fordította: Obrusánszky Borbála. Farkas Lőrinc Imre, Budapest

BELLUS, Ibolya (ford.)

1986. Képes Krónika. Európa Könyvkiadó, Budapest

CERENSZODNOM, D.

2002. Uran zohiolin tobcs tüüh. Ulaanbaatar.

CLAUSON Gerald

1972 An Etimological dictionary of Pre-thirteenth century Turkish. Oxford: Oxford University Press

CSOJMAA, S.

2006. Edzen haani szurgaalin tuhai ergecuulel. In: Csingisz haan. mongolcsuudin undesnij baharal, szur szuld. Uralah erdem, Ulaanbaatar, 218-227.

CSORNAI, Katalin

2007. Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban. László Gyula Egyesület, Budapest

DeGROOT J. J. M. 2006.

Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. Közzéteszi: Bakay Kornél-Csornai Katalin. Raspenna, Budapest.

GANBOLD, Dzs.

1992. Edzen Dzsingiszijn dzarlig, gerees, bilig szurgaaluud orsvoi. Ulaanbaatar.

GERNET, Jaques

2001. A kínai civilizáció története. Osiris Kiadó, Budapest

HEISSIG, Walther

1980. The Religion of Mongolia. Translated from the German edition by Geoffrey Samuel. Routledge & Kegan Paul, London and Henley.

HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György (szerk.)

1990. Jelképtár. Helikon Kiadó, Budapest.

KUMOROVITZ, L. Bernát

1954. A Magyar zászló és nemzeti színeinek múltja. Hadtörténeti Közlemények, 3-4. sz. 18-60.

LITTLETON, Scott- MALCOR, Linda

2005. Szkitiától Camelotig. Az Arthur királyról, a Kerekasztal lovagjairól szóló és a Szent Grálról szóló legendák eredetének radikális újraértelmezése. Aranyzarvas, Nyíregyháza

LIU SUI

1984 Arban bujantu csagan teüke (Tíz erényű Fehér történet) Höhhot: Belső-Mongóliai Népi Kiadó

LUVSZANDANZAN

1984 Altan Tobcsi. (Arany Foglalat) Höhhot: Belső-Mongóliai Népi Kiadó

MIHAJLOV, G. I.

1969. Literaturnoe naszledszto Mongolov. Moszkva.

MASPERO, Henri

1978 Az ókori Kína. Gondolat, Budapest.

MATHEWS, R. N.

1975. Chinese-English dictionary. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

MOTE, F. W.

1999. Imperial China 900-1800. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London

OBRUSÁNSZKY Borbála

2005 Dandzsarabdszaj és hagyatéka. In: Ethnographia. 2. 247-264.

PAULER, Gyula – SZILÁGYI, Sándor

1900. A magyar honfoglalás kútfői. Magyar Tudományos akadémia, Budapest

PUREV, Otgoni

2002. Mongolin böge-yin sasin. Admon, Ulaanbaatar.

SARALDAI, Hereed

2001. Csingisz haani ongon suteeni tajlga tahilгаа. Ulaanbaatar.

SERRUYS, Henry

1958. Arrow and oaths among the Mongols. In: Journal of american Oriental society. (78). 279-293.

TEKIN Sinasi-TEKIN Gönül Alpay

1998. Rasid-ad-din: Jami –at tawarikh. Harvard University Press

TOKAJI, Zsolt (ford.)

1997. Szun mester: A hadakozás regulái. Terebess, Budapest

VLAGYIMIRCOV, B. J.

1934 Obszesztvennij sztroj mongolov. Nauka, Leningrad. (Formálisan megjelent)

ZNAMIEROWSKI, Alfred

2002. Zászló-enciklopédia. Nemzetek, országok és népek zászlóinak és lobogóinak legteljesebb kézikönyve. Athenaeum 2000, Budapest.

A BÖLCSESSÉG KULCSA

Hiszek a szent láma három drágakincsében!
Szent Dzsingisz kán által alkotott könyv elevenen tartásaként
A hatalmon lévők sokaságát fenntartó adományt adjanak!
Szerencsétlenség elkerüléséért a tisztviselők adományt ajánljanak fel
Hatalmas erejüket nagyobbítsák meg, seregeiket védjék meg!
Gondtalanul és szabadon örüljenek és egyetértésre törekedjenek!
A nappali eseményeket éjjel ítéljék meg!
Szégyenteli és bűnös tetteket ítélj el és dobd el!
A sokaságon előtti szavaid erősítsd meg!
Magányodban gondolataidat vizsgáld meg!
Közösségi vigadozásokon a hallottakat ismerd meg és vizsgáld meg!
A nagyok és kicsik véleményét kérdezd meg, és azokat egyesítsd!
Ártalmatlannak tűnő mérges dolog a lelkedet felzaklathatja!
A vallás és az élőlények segítségére légy!
Minden élőlényt egyetlen fiúnak tekintsd
Apaként neveld, anyaként tápláld!
A törvényt a tan törvényeként tartsd meg!
Sok élőlényt boldogítsd!
Az élőket békébe és megnyugvásba juttasd
Az igaz életűeket mindig emeld fel!
Az igazán bűnös embereket büntesd meg!
A kánasszonyt, a fiaikat és a szolgálkat hasonlóan tanítsd
Néhány év dolga néhány nap dolgához hasonló
Ha törekvően és alkotóan élsz,
Az állam pajzsa az ellenség páncéljához lesz hasonló.
Ha a test nyugalmát nem nézed,
Ha a többi segítőtől indíttatva nem cselekszel
Az elődök történései következnek be — mondják.
Segítségnyújtást ne utasítsd el.
Alattvalókra ne irigykedj!
Különben értelmetlen testvérvita támad!
Felesleges a messze lévő emberrel a barátságot elrontani

Melyek a környezetünknek sokféle szenvedést okoznak.
Aki a rokonságot nem nyugtatja meg
Aki az állami törvényektől nem fél
Az a rossz emberek tanácsát követi!
Aki a jó emberek szavában nem hisz, az
Egyenes szóval ellenséget gyűjt.
A mérges gondolatú mindenkitől fél, ezért elkerüli őket.
A tojin⁶⁷ összes érdemei közül
A megbocsátó lélek a legnagyobb érdem
A kán harmincöt érdeme közül
A sajnálat a legnagyobb érdem.
A kánasszony tizenöt érdeme közül
Jó természete a legnagyobb érdem.
A tisztviselő kilenc érdeme közül
Komoly gondolat a legnagyobb érdem.
Ha a tojin ember összes érdemét teljesen megtanulja,
De ha benne nincs megbocsátó érzelem
Megszámlálhatatlan érdemű is lehet
De haszna nincs.
Bár a kán minden jogot készen kap,
De ha nincs sajnálkozó lelke
Minden módszer nélküli, könnyű lelkű lesz.
Bár a kánasszony szépségben teljes
De ha a természete rossz,
Akkor rokonaitól visszatérve démonná válik!
Ha a tisztviselő kilenc érdemmel teljes, de
Lelke mérges farkaséhoz hasonlóan undorító.
Ezért lelkedben egyetértésre törekedj!
Az oroszlánhoz hasonló nemest
Tigrishez hasonló tisztviselő követ.
Tigrishez hasonló nemest
Hópárduchoz hasonló tisztviselő követ.
Hópárduchoz hasonló nemest
Farkashoz hasonló tisztviselő követ.

⁶⁷ Nemesi származású buddhista láma.

Farkashoz hasonló nemest
Rókához hasonló tisztviselő követ, ezért az
Mindenkinek szenvedést okoz.
Egyszerű ember, jó és szép igaz szavát,
Egyenes cselekedetet szorgalmasan tanuld!
Ha a magas sorsúak igazát járod,
Saját magadnak szerencsét hozol.
Ha az árva ember boldogságát megkárosítod,
Saját erényes sorsod török meg.
Ha az igazságot, segítséget és elérőt elítéled,
Az Égnek nem tetsző dolog.
Amíg az elítélt embert meg nem vigasztalod,
Karmád nem teljesül.
Mihelyt ilyet észreveszel, siess vele!
Ha gyorsan barátkozol, ne bánd azt!
Kis ügyek miatt ne mérgeledj!
Amikor barátkozol, új barátodat kipróbálva ismerd meg!
Első találkozás után ne siess elválni!
Hiteles szavadat ne titkold el!
Hiteltelen embernek
Szívbéli szavakat ne mondj!
Rossz ember szavát ne fogadd meg!
Asszony szavát ne kövesd!
Fiúval és szolgálival ne tudass semmit!
Közönséges embertől tanácsot ne kérj!
Sok ember által adott tanácsot fogadd meg.
Bűnös cselekedetre ne sóvárogj!
Erényes cselekedet elé ne gördíts akadályt!
Igazi, örömteli jókedvet
Kis ügy miatt ne rontsd el!
Ha meglátsz valamit és sietve dicséred,
Az barátaid között csodálatot ébreszthet.
Ha gyorsan vitázva válsz el tőlük
Hirtelen visszatérve, a vigadozó ember
Hitvány látványa miatt
Onnan azonnal távolodj el!

Nehogy a dölyfös gondolat megfogjon, és
A hitvány testek csodálatot ébresszenek!
Aki az ősök szokását korholja,
Az a rest alattvaló szégyenérzetéhez hasonló:
Onnan gyorsan tűnj el!
A haragos nagyok módszerét mulaszd el
A bűnös nagyoknak tannal segíts!
Ha a megszületetteket támogatod,
Akkor magad is erőssé válsz.
Ha az állam szokását egyesén követed,
Ismertté és nagy nevűvé válsz
Ha a központban lévők szabályait követed,
Sokan vesznek körül.
Ha azt és ezt különbség nélkül oltalmazod,
Sok barátod lesz.
Ha a távoli embernek megbocsátasz és segíted,
Híressé válsz.
Ha közeli embernek oltalmazó adományt adsz,
Ha egyetértésre jutsz, és erőd növekszik.
Idegenben módszeredet és képességedet erősítsd meg!
Gyorsan egyetértésre törekedj!
A vallásnak érzelem nélkül fogadalmat tevőtől
A vallásos, fekete ember jobb.
Az állam szokásait nem ismerő kánoktól
A higgadt, jó tisztviselő jobb.
A szégyent nem ismerő kánasszonytól
Szégyent ismerő szolgáló jobb.
Védelmezésre képtelen fiútól
Gondoskodó jó szolga jobb.
A fősvény lélek parancsa
Kemény, éles dzsida.
A fekete gondolat mérég.
Ha barátodat megmérgezed,
Olyanná leszel, mintha saját
Testedet mérgeznéd meg.
Igazi barátod szavait

Halálodig ne feledd!
Elvászthatatlan barátodhoz
Felejthetetlen, rossz szót ne szólj!
Szót meg nem hallgató rossz ember
Szavaival ne küzdj!
Abból baj lesz.
Szót nem ismerő bolond ember
Szavaival ne küzdj! Az szégyent hoz.
Ha kis írástudó dölyfösen
Nagy tudású bölcsekhez tapad,
Az az azonnali romlás jele.
Ha hirtelen jólétbe kerülő közrendű
Túlságosan a nagyokhoz tapad,
Az sajnálatból ki nem fogyó jel.
Az oroszlán dölyfe a bátorság, az épp csak
Az oroszlánra illik.
A róka művészi csele, épp a rókához illik.
Az oroszlán bátor dölyfe a rókának nem segít.
A róka művészi csele az oroszlánnak nem segít.
Ha az oroszlán a rókához hasonlóan jár, gyorsan elpusztul.
Ha a róka az oroszlánhoz hasonlóan jár,
Gyorsan elpusztul.
Aki ezt a példát ellenőrzi és a mértéket ismeri és
Mértékletességgel jár: az helyes.
Ha két ember egyetértésben van
Az a vaskerítéshez hasonlóan kemény.
Ha húsz ember nincs egyetértésben
Az az eltört kerítéshez hasonlóan törékeny.
Ha sok gyermekes ember nincs békeességben
Az árva ember gúnya lesz.
Ha sok ember nincs egyetértésben, akkor
Magányos ember étkévé válik.
Libasorba menő tigrisektől
Az összegyűlt szarkák jobbak.
Éppen ezért egyetértést erősítsd meg!
Szeretett barátodra

Akárki szava miatt meg ne haragudj!
Mután megfigyelted, megértetted, és megismerted
Utána róla magad dönts!
Valóban jó barátoddá vált embereket
Valóban rossz szándékú ember
Megismerni képtelen, és hamis módon tönkretenni törekszik.
A kétszínű, hamis modorú ember
Puhány, hazug szavakkal él.
Igaz gondolatot érez, de
Zagyván rosszat mondván, ilyen sok van.
Megnézve, megismerve barátkozz!
Hazug szavakat lehetőleg kerüldd el!
Ha az embert megismered, tested könnyűvé válik.
Dölyfös, kemény szavakat vesd el!
Ha a rossz embert kiismered, az bosszút forralhat.
Hazugság és szégyen e kornak szégyene
Végső pokol jellemző ördöge.
Tőlük mielőbb szakadj el!
A szent életű lámát Buddhaként tiszteld!
Gondoskodó nemeseket úgy tiszteld, mint az Eget!
Kimondott esküt életedhez hasonlóan véd!
Fortélyt és cselt alapjában ítéld el!
Ha valakivel összeillesz, azzal barátkozz!
Kánoddal ne ellenkezz!
Jó embert ne tégy tönkre!
Lámák értékeire, állataira ne sóvárogj!
A tantra mestereket tiszteld!
Hitvány embert ne kérlelj!
Kis embert ne vesd meg
Istent és az Eget imádd!
Minisztereket ne káromold!
Félelmet és szégyent megfigyelve ismerd meg!
Bármely ember természetét
Módszeresen próbára téve ismerd meg.
Belül rossz szándékúnál
Teljesen ismeretlen ember is jobb.

Rossz szándékú testvér az ellenséghez hasonló.
Korábbi ellenségednek véredet ne mutasd!
Haragosodnak rossz oldalad ne mutasd meg!
Mérgező ellenségnek nincs messzi és közeli.
Aki mérgessé válik, az a társát sem szereti
Aki segítőkésszé válik, az a külsőségekre nem figyel.
Helyesen élő embert ne nyomd el!
Rossz úton járó embert ne óvd!
Ha rossz embert nagyon megsajnálsz
Testedet megfertőző bűnbe jutsz.
Jó közembert ne szólj meg, inkább a háttérben sajnáld.
Jót és rosszat, igazat és hamisat megkülönböztetni tudni kell!
Jó közembernek adományt adj, ezzel sorsod irányítsd!
Akik rangot kapnak, a kis lelküket megragadják, sokukkal barátkoznak.
Ha lenézed őket, sajnálatod legyen kemény,
Az ember arca belül nem látható.
Tetteidet mindig törekedj teljesíteni!
De karmádat mindig óvd!
Környezetekben egyetértésre törekedj!
Tiszteld őseidet, oltalmazd utódaidat!
A buddhista vallásra tedd fel életedet!
Más segítségére áldozd fel magad!
Ha békében élsz, akkor a miniszterek érkezése közeli.
A Romlott, rossz ember nagyon elvetemült:
A jó embert megveti, és
Buta, ostoba szavakat tartja helyesnek.
Nagyot szándékozik tenni,
Hamis módon tanul enni, és
Az alattvalókat elnyomva él.
Az ilyen a barom fajtához közeli.
Nyilvánosan magasztal, titokban ócsárol
Ha értékeset adsz neki, annak örül.
Ha nem adsz, megsértődik;
Víg ünnepeken szemtelenül
Az időt tölti.
Tanításában nem hívő

Embert megbünteti, bár
Az még később hasznos lehetne.
Saját feladatait elhanyagolja.
Igaz szándéokra törekedj!
Nyilvánosan és titokban is magasztalj!
Rosszallásra ne gondolj!
Zsákmányra ne légy mohó!
Egy akaratot ne törj meg!
Szomorúságra, betegségre ne gondolj!
Sohase csüggedj!
Szenvedés idején ne változz meg!
Ne szokd meg a boldogság óráit!
Támadás idején ne csüggedj!
Ha életedben csak egy természeted van
Később az még fejlődhet.
Az ember léte, karmája bajos,
Az élőlények lelke nem ismert,
Sok lusta, cseles, hamis ember van, ezért
Életedben hasznos, jó szándékra törekedj!
Gonosz ember a fához hasonlóan rideg
Mások bűneit íteld el és vesd meg!
Magadat ne magasztald!
Tetteidet mindig vizsgáld meg!
A vallás mindig az élőlények segítségére van
Az lesz a végső utad.
A halhatatlanság titka nem ismert, ezért
Nem az örök szándék számít:
A veszélyes pokol ajtaja nyitva áll, ezért
Bűnöktől menekülni, szabadulni kell!
A tan adománya az örök élet,
A szent Bodhiszattva ösvénye a béke,
A bölcsek arcát nem látó tan tudása.
A nemesek arca az ismeretlen állami szokások tudója
E kettő a butaság határán megtéveszt.
Ha vétkezel, a törvény kemény.
Ha bűnt követsz el, a pokol kemény

Boldogság és szenvedés mind a karma következménye
Ha örök békét és boldogságot akarsz
Különleges erény szükséges, ezért
Szorgalmasan élj!
Az érdemmel teljes lámák esküjét ne zavad!
Az uralkodók parancsát ne hágd át!
Szüleid tanítását ne feledd!
Lány és szolga szavát ne kövesd!
Becsületes tanításból boldogság származik.
Ebben áll az igaz tan tanítása.
A hallgatók a felső sokaságának tegyenek felajánlást!
A boldogság legjobb érzése a nyugalom.
Legjobb társad nem ravaszkodó.
A tettek legjobbjá a Megvilágosodás Útja.
Még a nagybeteg gyermeket is ápold!
A hasznodra váló ellenséged is ápold!
Sok igaz szem van,
„A kis mécses fénye éjszaka kell” nevezetű példázat szerint
Bár sok embert összegyűlt,
De közülük csak egyetlen embert neveztek vezetőnek.
Az arany világot tüskével alkotni nem lehet,
A „saját két lábát megerősítő” nevezetű példázat szerint
A sok bolond közrendű tanításától
Egyetlen ember tanítása jobb.
„A vezető nemes bármely szolgáját
Táplálni tudó” példázatban
Ha a bűnöst megbüntetik, akkor tízezer élőlény örül.
Boldogság órájában kell felébredni.
Szenvedés órájában meg kell erősödni.
Ha még nincs ellenség, az éles kést tartsd kéznél!
Hirtelen ártónak nevezett társad ne pusztítsd el!
Megértett és megismert dolog jó.
Ha az aranyat megtisztítod, szép színe jobban előjön!
Ha a szenet megmosod, még jobban feketéllik.
Ha a bölcséket ingerled, még inkább kitűnik érdeme.
Ha az ostobákat ingerled, ürülék jön ki belőle.

Ha az érdemtelen embernek egyetlenegy érdeme sincs, akkor az a
Fogatlan ökörrrel azonos.
A tanítást meg nem hallgató és egyetlen képességre koncentráló ember a
Szőr nélküli disznóhoz hasonló.
Szerzésre és ivásra sóvárgó kétszínű, hízelkedő ember a
Farok nélküli kutyához hasonló.
Hitvány embernek tett szívesség
Olyan, mint a szikes földbe vetett gabona.
A pusztában elrejtett élelem
A fenti három egyikén sem segít.
Általában más dolgon javítani lehet.
Egyedül a hitvány embert nem lehet megjavítani.
A pálinkát ivó sokaságnak minden öröme a bódulat.
Sokan a pálinkát ivó embert boldognak mondják.
Mulatozva élő beteg embert boldognak mondják.
Ha hitvány embert küldenek el egy dologban, betegséget színlel.
Ha nincs más mód, akkor hátul megy.
Ha karavánnal mennek, és előre küldik,
Akkor hazugságot mond, vizzály szít,
Apját és anyját rászedi alaposan.
Amikor nem kap semmit, kedvetlenné válik.
Anyját követvén, a feleség rokonságot szolgálja.
Adósságot csinál, és az élőknek szenvedést okoz.
Tolvajkodik, hazudozik, és életét eltékozza.
Mindenféle szenvedést okoz önmagának is.
Bárki legyen testvére,
Sokak haragudnak rá.
Kincses ember fajtáját megtalálja, ezért
Ilyen rossztól el kell menekülni.
Még ha holnap halsz is meg,
Igyekezzél érdemeket szerezni.
Ha nem tanulsz, a következő életedben
Igyekezz a jók képességét megszerezni!
Még az állat is érdemekre törekszik.
Az értékes ember rátalál magára, ezért
Tanult érdemével óvatosan bánik és könnyen tanul.

Halálod előtti életedben erényesen cselekedj!
Még fiatal korodban érdemeket szerezni!
Megbetegedés előtt, egészségesen, erényeset tanulj!
Gazdagon, elszegényedés előtt adakozzál!
Ezek legyenek a négy beteljesülő tetteid!
Az üresség tanítását⁶⁸ megtalált szerzetest tiszteld!
Két sorsot megkülönböztetve és megismerve, uraidat tiszteld!
A haldokló ember a jó szerzetestől fél.
Az elszegényedett ember a jó házőrző kutyától tart.
A meggyengült nemes a tisztviselőtől fél.
Ha helyesen jársz, jó hírneved elterjed, és
Füled ékszerévé válik.
Módszer és tudás tenyereden állapodik meg.
Ha a talpnyalásod túl nagynak bizonyul,
Ebbéli képességed válnak ismertté.
Bár az esővíz gyorsan lezúdul, gyorsan le is folyik.
A nagy folyam csöndesen folyik, és az óceánba ömlik.
Az igaz, érdemes ember olyan,
Mint aki a farkast és a bárányt egy vályúból itatja.
Szent Dzsingisz kán tanításával
A vallás és a törvény békésen szilárduljon meg!
Ezt a csodálatos példabeszédet
A rest közrendű saját magában vizsgálja,
Ha jól megérti, meg tudja ítélni, és ha
A jelen idővel összeegyezteti, ezért
A „Bölcsesség kulcsa” nevű könyvet, ezt
Tanulmányozni és meg kell tanulni!
A bölcsek kincsét túlságosan is megvizsgálja, de
A szén bárhol is van, azt már nem vizsgálja.
A madarak ura, Garuda a napfelkeltét szereti.
A hitvány fekete kánya a sötétséget kívánja.
A havas hegy fehér oroszlánjának az a szokása,
Hogy a fekete hegyre nem megy.
A denevérnek az a szokása, hogy

⁶⁸ Nirvána

Éjjel repül.
Bár a szentjános bogár a három világot telíti
Egyedül a Napot követi.
Ha az érdemet szorgalmasan tanulod,
Hírmeved bárhol is elterjed.
„A bűnt és az érdemet megkülönböztetni nem tudó” példázatban
Ostoba az okossal, a bölccsel ellenségeskedik.
A majmot vezető embert tiszteli.⁶⁹
A példázat ilyen és ilyen jelentést vél.
A nemesek érdemeit pótolva szerezd meg!
„Az érdemet nem tanult, de
Cselt, hamisságot tanult
A kapott ételnek” a példázata.
Korábban egy ember, a többiek vetésében az őt által nem látott helyen
Szamárra hópárducbőrt ráterített.
A sokaság elmenekülése után
A hópárducbőr a szélben elszállt.
A vetés gazdája a szamarat megismerte, és
A gazdával együtt megölte.⁷⁰
A macska nyakában olvasót hordott,
A húst megvetette, de
Egeret fogott, azt ette, úgy ismerték fel.⁷¹
Ha a rókának bűnét megmondják,⁷²
Akkor a rókáról beszélnek.
Az igazi érdem az aranyhoz hasonló.
Ha az aranyat a tűzbe teszik,
Még szebb színe jön elő.
Ha a tömjénfát tűzbe teszed, még jobb illat száll fel.
Ha a tűz felé nyúlsz, kezéd felül megég.
Ha érdemes leszel, sokan tisztelnek.
Ha érdemtelen leszel, elítélnék.

⁶⁹ Idézet a tibeti Bölcsesség kincsestárának második fejezetéből. (A tibeti szaszkjja rend, nagy tanítójának, Szaszkjja Panditának a műve) Magyar nyelvre Ligeti Lajos fordította. A mű 1984-ben jelent meg.

⁷⁰ Idézet a tibeti Bölcsesség kincsestárának ötödik fejezetéből.

⁷¹ Narandzsuna által írt „A népet tápláló forrás cseppje nevé könyv”-ből vett idézet.

⁷² Narandzsuna által írt „A népet tápláló forrás cseppje nevé könyv”-ből vett idézet.

Az éhes tigris hiábavaló énekében
Azt mondja, hogy magas a fa tetején fekvő majom
S maga a földön fekvve megemésztődik.
Pagdzsal város bráhman fia
Egyedül az egész ellenséget legyőzte.⁷³
A hangya az összes földet képes átlyukasztani.
A jó ember mindent hatalma alá tud gyűjteni.
A marha a fecske vidékének vizét nem issza meg.
Az oroszlán hányadékát nem eszi meg.
A jó ember szavát nem árulja el.
A kutya hányadékát meg teszi.
A rossz ember szavát megmásítja.
A mágneses kő a vasforgácsot fel tudja venni.
A jó ember jó szavakat kap és
A bölcsök tárában egyesíti azokat.
Sakja fia, Sakjamuni
Összes érdemet tökéletesen megtanulta,
Ezért győzedelmes Buddhává vált.
Minden könyvet, varázsigét megragyogtatott.
Soha el nem fogyó tanítása elért a kontinensre.
Az értékes ember fajtáját megtalálni nagyon fontos volt.
A testet minden időben megtalálni nehéz.
A lépcsőfokot még inkább felfelé helyeztessék.
Ezzel a Bölcsesség kulcsa nevű könyv befejeződött.

⁷³ Idézet a tibeti Bölcsesség kincsestárának tizenegyedik fejezetéből.